

А дія, що за мить почнеться, відбувається в Польщі,
себто ніде.

Альфред Жаррі, «Убю король»

Wszystko miją, nawet najdłuższa żmija.
(Усе закінчується, навіть найдовша гадюка.)

Станіслав Єжи Лец, «Незачесані думки»

Пролог

Що розбудило мене вночі? Не стукання гілки каштана в моє вікно, не кашель пані Колецької в сусідній кімнаті. Не може бути тут цих звуків. Ану як до мене постукали сьогодні їхні примари, підхоплені вітром, перенесені через океан? Не знаю. Може. Лише одного я певний: моє тіло розбите, як чужа країна після війни. І я не можу більше заснути.

Я думаю про тебе. Про твоє обличчя, яке закарбувалося в моїй пам'яті до найменших деталей: з його грубими обрисами, з сіро-блакитними очима — кольору Балтійського моря взимку. Я згадую твоє обличчя, коли прокидаюся й волочуся в темряві від ліжка до вікна повз одяг, розкиданий по підлозі, як незавершені думки. А тоді в пам'яті спливає вчорашній вечір, і його холоднеча змушує мене залякнутися на місці. Була пісенна година на радіо, як і щодня у вечірній час: лунало щось легеньке, не пам'ятаю, що саме. Я прийшов на кухню по каву, коли музика обірвалася.

«Ми перериваємо програму для екстреного оголошення», — сказала дикторка низьким, поставленим голосом.

«Сьогодні вранці, тринадцятого грудня, у Соціалістичній Республіці Польща було проголошено воєнний стан. Це сталося після кількох тижнів страйків і заворушень продемократичних протестувальників, а також стрімкого формування першої незалежної профспілки комуністичного блоку "Солідарність" (вимовлено

неправильно). У телевізійному зверненні уряд оголосив про низку радикальних заходів: школи та університети зачинено, кордони країни закриті, а для населення запроваджено комендантську годину. Триматимемо вас у курсі подальшого розвитку подій».

Знову музика.

Несила тобі переказати, що я відчув у той момент. Мое тіло, мабуть, відключилося раніше, ніж мій розум встиг відреагувати — найчистіша форма паралічу. Не знаю, як я доплетав до ліжка.

Я запалюю сигарету біля вікна. Переді мною пустинна вулиця, і бруківка мерехтить під нічним дощем, відбиваючи двоверхові будинки та тріскотливі неонові вивіски. «24 години», — проголошує бургерна кварталом нижче. «Мінімаркет Ванди», — нашіптє інша, червоно-біла вивіска. Вдалині виють поліційні сирени. Дивно — вони такі самі, як удома. Щоразу, коли я їх чую, волосся на руках стає дибки. Вони нагадують мені про вечір, коли такий самий пронизливий звук наповнив повітря далекого міста. Ще до того, як те місто стало силуетом, сюжетом зарубіжних новин. До того, як самотність накрила мене, мов синьо-чорна смола.

Не знаю, чи я колись захочу, щоб ти це прочитав, але знаю, що мушу написати. Тому що ти надто довго не йдеш мені з голови. Від того дня, дванадцять місяців тому, коли я сів у літак і полетів крізь густі хмари за океан. Рік, відколи я не бачив тебе, рік, більше схожий на чистилище, — з того моменту я тільки брешу собі. І тепер, коли я застряг у моторошній безпеці Америки в той час, як наша країна розвалюється, мені набридло прикидатися, ніби я стер тебе з пам'яті. Деякі речі не зітреш мовчанням. Є люди, які прибирають владу

над тобою, хочеш ти того чи ні. Тепер я починаю це розуміти. Є люди та події, які змушують тебе втратити голову. Вони, як гільйотини, розтинають твоє життя навпіл: на мертво і живе, на до і після.

Найкраще почати з початку — чи принаймні з того, що ним здається. Тепер я збагнув, що ніхто з нас ніколи не згадував про своє минуле. Можливо, якби ми про нього поговорили, то щось змінилося б, може, ми краще зрозуміли б один одного, і все було б інакше. Хто знає? Хай там що, я, мабуть, ніколи не розповідав тобі про Бенека. Він з'явився в моєму житті більш ніж за десять років до тебе. Мені було дев'ять, йому теж.

Бенека я знав майже все своє життя. Він жив за рогом нашої вулиці у Вроцлаві, в тому районі, де заокруглені лінії та триповерхові будинки утворювали видно-го з висоти велетенського орла — символ нашої нації. Там були живоплоти та просторі двори з городцем для кожної квартири, а також прохолодні, сирі підвали й запилені горіща. Не минуло й двадцяти років, як наші родини переїхали туди. На наших поштових скриньках все ще було написано Briefe німецькою. Всі — і ті, хто жив тут раніше, і ті, хто прийшов їм на зміну — покинули свій дім вимушено. День за днем кордони континенту пересувалися, перемальовувалися, як крейдяні лінії в грі у квача, в яку ми грали на тротуарі. Наприкінці війни схід Німеччини став Польщею, а схід Польщі — Радянським Союзом. Сім'я моєї бабці вимушено покинула свою землю під Львовом. Радянська влада забрала їхній будинок і вивезла їх у тих самих поїздах для худоби, в яких за рік чи два до того відправляли до таборів євреїв. Так вони опинилися у Вроцлаві, місті, яке сотні років населяли німці, у щойно покинутій квартирі. Попередніх господарів вони ніколи не бачили. У раковині ще стояв посуд тієї сім'ї, а на столі лишилися крихти хліба, який вони їли. У цьому місці я й виріс.

Усі діти району гралися на широких тротуарах, на узбіччях яких росли дерева і стояли лавки. Ми стридали з дівчатами через скакалки, бігали по дворах, кричали, застрибували

на подвійні перекладини, схожі на стійки для регбі, на яких жінки вибивали килими. Дорослі нас сварили, і ми тікали. Ми були запилюженими дітьми. Улітку гасали вулицями в шортах, гольфах до колін і підтяжках, а восени, коли земля вкривалася листям, — у легеньких вовняних пальтах, і літали так доти, доки мороз не захоплював ґрунт, повітря не дряпало легені, а дихання не здійснювалося хмарками перед очима. Навесні, у *Śmigus-Dyngus*, поливаний понеділок, ми обливали водою з відер дівчат, які не встигали втекти, а потім ганялися одне за одним, повертаючись додому змоклі до нитки. У неділю ми кидали камінці в пляшки з молоком — ті стояли високо на підвіконнях, щоб ніхто їх не вкрав — і тікали зі страху, коли пляшка розбивалася й молоко білими струмочками, схожими на сльози, повільно стікало вниз по стіні, по закопченому фасаді.

Бенек належав до нашої дитячої громадки й був одним із найсміливіших. Не думаю, що ми тоді розмовляли, але я знав його. Він був вищий за більшість з нас і якийсь темніший, з довгими віями й бунтарським поглядом. І добрий. Одного разу, коли ми вчергове щось утнули й тікали від дорослих, я перечепився й упав на гострий гравій. Інші перегнали мене, здіймаючи пил, а я намагався встати. Мое коліно кровоточило.

— Ти в порядку?

Бенек стояв наді мною та подавав мені руку. Я потягнувся до неї і відчув, як його сила підняла мене на ноги.

— Дякую, — прошепотів я, а він підбадьорливо всміхнувся, перш ніж побігти геть. Я чимдуж рушив за ним, щасливий, забувши про біль у коліні.

Пізніше Бенек перейшов до іншої школи, і я перестав його зустрічати. Але ми знову побачилися перед нашим Першим Причастям.

Наш костел розташовувався за декілька хвилин пішки від нашої вулиці, за маленьким парком, у якому ми ніколи

не гралися, боячись п'яниць, і за цвинтарем, де пізніше поховують маму. Ми ходили до костелу щонеділі. Бабця казала, що є сім'ї, які ходять туди лише на свята, або й узагалі не ходять, і я заздрив дітям, яким не треба було відвідувати костел так часто, як мені.

Коли почалися заняття з підготовки до Першого Причасття, ми збиралися двічі на тиждень у крипті. Заняття проводив отець Кляшевський, маленький, старенький, але спритний священник з блакитними, майже вицвілими очима. Він був здебільшого спокійний, говорив, склавши руки на своїй чорній сутані і дивлячись на нас збляклими очима. Але траплялося, через якусь дрібну витівку з нашого боку, як-от розмова або гримаси, він вибухав і хапав одного з нас за вухо, — здавалося, йому було все одно кого, — міцно стискав мочку своїми теплими великим і вказівним пальцями і рвав, аж поки в нас іскри в очах не світилися. А за гірші наші провинності він карав рідко. Така собі вибіркова зброя, що найбільше лякала своєю випадковістю і непередбачуваністю, наче гнів якогось нерозумного бога.

Ось там я і побачив Бенека. Я здивувався, що він теж у костелі, адже раніше я його там не бачив. Він змінився. Худорлява дитина, яку я пам'ятав, перетворювалася на чоловіка, — або так мені здавалося, — і хоча нам було лише по дев'ять років, у нього вже з'являлися перші зачатки мужності: сильна шия, де визривало адамово яблуко; довгі, міцні ноги, які стирчали з шортів, коли ми сиділи в колі в кімнаті священника; видимі під шкірою м'язи; тонке волосся, що з'явилося над колінами. У нього все ще було те саме неслухняне волосся, курчаве й чорне, і такі самі очі, темні і невловимо пустотливі. Думаю, ми обидва впізнали один одного, хоча й не зізнавалися в цьому. Однак після перших кількох зустрічей ми почали розмовляти. Не пам'ятаю, про що саме. Як дитина зближається з дитиною? Можливо, через спільні інтереси — ось

і все. А може, це щось глибше, коли все, що ти говориш і робиш, є мимовільним кодом. Але суть у тому, що ми заприятнилися. Притому природно. А після біблійних занять, у вівторок і четвер по обіді, ми їхали трамваем до центру міста, повз зоопарк з його неоновим левом, що сидів на вхідних воротах, повз куполоподібну Залу століття, яку німці звели на честь річниці чогось, про що ніхто не хотів згадувати. Ми їхали залізними мостами над спокійною, коричневою річкою Одрою. Дорогою було багато пустирів — місто скидалося на рот без зубів. У деяких кварталах було лише по одній самотній, закопченій будівлі, що стояла сама по собі, наче брудний острів у чорному морі.

Ми нікому не розповідали про наші мандрівки — батьки насварили б. Мама хвилювалася б через багровопиких ветеранів з примітними кикотями, які продавали дрібнички на ринковій площі, через «збоченців» — це слово злітало з її вуст, як двонога змія — загрозна й бентежна. Тож ми вислизали, не кажучи ні слова, і уявляли себе піратами, які швендяють містом самі по собі. У компанії Бенека я почувався вільним і захищеним. Ми підходили до кіосків і проводили пальцями по гладеньких сторінках дорогих журналів, тицяючи на все, що нам важко було зрозуміти, — азійських монахів, африканські племена, мексиканських пірнальників зі скали, — і дивуючись неосяжності світу та барвам, які виринали назовні з-під чорно-білих сторінок.

Ми почали бачитися і в інші дні, після школи. Здебільшого ми сиділи у мене. Коли мама йшла на роботу, ми грали в карти на підлозі моєї крихітної, завширшки з батарею, кімнати, а бабця приносила нам молоко і хліб, посипаний цукром. До Бенека я заходив лише одного разу. Під'їзд його будинку був такий самий, як і наш, сирий і темний, проте здавався холоднішим і бруднішим. Квартира теж виявилася інакшою — більше книг і геть без хрестів. Ми сиділи в кімнаті